

MOLNÁR DÁVID*

Ioannes Pannonius levele: egy irodalmi vagy irodalomtörténeti fikció nyomában

Habár a Marsilio Ficinóval filozófiai–teológiai vitába keveredő Ioannes Pannonius kilétét egyelőre titokzatos homály fedi, e tanulmány – a kevés információ ellenére is – amellet érvel, hogy ez a levelezőtárs inkább valós személy, mintsem a firenzei platonikus fikciója. Az eredetileg téves attribúció sajátos röppályán indította el a magyar levelezőpartner irodalomtörténeti karrierjét: a tényleges pécsi püspök Janus Pannoniusként kezdte meg az útját és – kisebb-nagyobb kitérőkkel – Ficino fiktív Janus Pannoniusaként zárta be a körét.

A Ficino leveleskönyvében megbújó, Ioannes Pannoniushoz kapcsolódó két levél egy darabig nem is igazán keltette fel a szakirodalom figyelmét.¹ A leveleket először 1796-ban Koller József adta közre Janus Pannonius levezésének a részeként.² 1859-ben még Galeotti is a pécsi püspököt látja a név mögött. A 20. század elején

* A szerző az MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában, Lendület Kutatócsoport tudományos munkatársa.

¹ Az *Opera omnia*ban (Basileae, Ex officina Henric Petrina, 1576, I–II, 871,2) is szereplő levelet az 1495-ös episztola kiadás alapján közlöm, mert ezt Ficino lektorálta: *Epistole Marsilii FICINI Florentini*. Venetiis, Matteo Capcasa, 1495, 145v.

„Dubitatio utrum opera philosophica regantur fato an providentia. Ioannes Pannonius Marsilio Ficino Platónico. S[alutem]. P[lurimam]. D[icit]. // Legi Budae in epistola ad Bandinum, item in prooemio tuo super Platonem et in prooemio Theologiae tuae quantum astruas providentiae. Quod aliquis esse fati suspicabitur, primo non video equidem ad quid serviat providentiae renovatio antiquorum. Deinde non est Christiana illa antiquorum Theologia, praeterea meminisse cum olim in Italiam profectus Latinis litteris et Graecis erudirer Florentiae me a duobus vestrum astrologis audivisse te ex quadam syderum positione antiquas renovaturum philosophorum sententias. Quam quidem positionem syderum etsi audiverim non satis recolo, sed te arbitror meminisse immo et per te invenisse. Adduxerunt item illi astrologi ad suum iudicium confirmandum quod fatali quodam tempore antiquum cytharae sonum et cantum et carmina Orphica oblivioni prius tradita luci restituisses. Mox et Mercurium Trismegistum antiquissimum traduxisti et Pythagorica multa. Item carmina Zoroastris explanavisti et antequam Florentia huc redirem transferendo Platoni manum iniiceras, iisdem (ut equidem suspicor) astronomicis auspiciis. Quod autem haec non tam providentia quam fato quodam fiant abs te illud etiam argumento est quod ante haec omnia antiquum quendam philosophum sive poetam, utpote adhuc adolescens leviter propagasti. Quem deinde meliori fretus consilio suppraexisti, et (ut audio) pro viribus extraxisti, neque fuerat illud divinae providentiae munus quod ipse aetate prudentior factus merito iudicasti damnandum. Equidem te amice moneo caveas ne forte curiositas quaedam sit isthaec renovatio antiquorum potius quam religio.”

² Josephus KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, IV, Posonii, J. M. Landerer, 1796, 219–223. Ficinónak a költő Janus Pannoniushoz írt levelét lásd: Paulus Oscarius KRISTELLER, *Supplementum ficinianum*, Florentiae, Olschki, 1973, I, 87–88. Magyarul lásd: Marsilio Ficino, *A szerelemről: Kommentár Plátón A Lakoma című művéhez*, ford., utószó: IMREGH Monika, Budapest, Arcticus, 2001, 5.

Della Torre, ahogy két évtizeddel később Giuseppe Saitta is, nem foglalkoznak Ioannes személyével, mert valószínűleg a költő Janus Pannoniusnak hitték.³ Általában az addigi gyér szakirodalmat jobban foglalkoztatta a levélben felsorolt ficinói munkák kronológiája, mint a címzett személye. Végül 1923-ban Huszti József hívta fel először a figyelmet arra a magától értetődő tényre, hogy ez a Ioannes Pannonius nem lehet a pécsi püspök, mivel 1485-ben Janus már több mint egy évtizede halott volt. Azonban Huszti nem vállalkozott a beazonosítására: „korát, állását, családját stb. eddigi kutatásaim során minden törekvésem ellenére elfogadható módon megállapítani nem tudom”.⁴ Azóta három feltevés született, amely megpróbálta meghatározni az ismeretlen magyar vitapartner személyét.⁵

Az első Bánfi Florio 1968-as írása, amelyben egy bizonyos Váradai Jánosként (Joannes Varadiensis), Budán élt ágostonrendi szerzetesként azonosította be.⁶ Pár töredékes adatból és Ficino *Corpus hermeticum* fordításának 1463-as dátumából kibontva Bánfi lenyűgözően részletes és romantikusan olvasmányos életrajzot kerékkített, amely szerint Ioannes Pannonius egyenesen az „iskolapadban” barátkozott volna össze Ficinóval. Veress Endre,⁷ Tonk Sándor⁸ és Sebastiano Gentile⁹ is elfogadja Bánfi megalapozatlan hipotézisét. Habár Michael J. B. Allen nem foglal állást a kérdésben, és a Pannonius-levél elemzésének Augustinusra épülő érvelése ellenére sem azonosítja a szerzőt az ágostonos Váradai Jánossal, Valery Rees – épp Allenre hivatkozva – tartja ezt az attribúciót elfogadhatónak.¹⁰ Ugyanakkor egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy ha egyházi személyről van szó, akkor egy Firenzében tanult domonkost keressünk a név mögött.

Pajorin Klára 1999-es cikkében felhívja a figyelmet Bánfi írásának kritikus pontjaira (tulajdonképpen az egész hipotézis tarthatatlanságára) és amellet érvel, hogy Ioannes Pannonius valójában ifj. Vitéz János.¹¹ Pajorin Klára érvelése sokkal meg-

³ Leopoldo GALEOTTI, „Saggio intorno alla Vita ed agli Scritti di Marsilio Ficino”, *Archivio Storico Italiano*, Nuova Serie X, 1859, 44. Arnaldo DELLA TORRE, *Storia dell'Accademia Platonica di Firenze*, Firenze, G. Garnesecchi e Figli, 1902, 544. Giuseppe SAITTA, *La filosofia di Marsilio Ficino*, Messina, Principato, 1923, 8.

⁴ HUSZTI József, *Platonista törekvések Mátyás király udvarában*, Pécs, Dunántúl, 1925, 64–65.

⁵ KÖSZEGHY Péter, „Dubitatio utrum opera philosophica regantur fato an providentia”, *ItK*, CXV, 2011, 168–173.

⁶ BÁNFI Florio, „Joannes Pannonius–Giovanni Unghero: Váradai János”, *ItK*, LXXII, 1968, 193–200.

⁷ VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai (1221–1864)*, Bp., Akadémia, 1941, 322–323.

⁸ TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest, Kriterion, 1979, 259, no. 1028.

⁹ Sebastiano GENTILE, „Marsilio Ficino e l'Ungheria di Mattia Corvino”. In Sante Graciotti – Cesare Vasoli (szerk.): *Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo Corviniano*, Firenze, Olschki, 1994, 109.

¹⁰ Valery REES, „Ad vitam felicitatemque: Marsilio Ficino to his friends in Hungary”, *Verbum: Analecta Neolatina*, I, 1999/1, 73. Lásd még KÖSZEGHY: i. m. 168–170. Azonban Kőszeghy állításával ellentétben (170–171), Allen – legalábbis a hivatkozott szövegben – nem vallja a „Pannonius = ágostonos szerzetes Bánfi-féle koncepciót”. Michael J. B. ALLEN, *Synoptic Art: Marsilio Ficino on the History of Platonic Interpretation*, Firenze, Olschki, 1998, 1–92.

¹¹ PAJORIN Klára, „Ioannes Pannonius e la sua lettera a Marsilio Ficino”, *Verbum: Analecta neolatina*, I, 1999/1, 60–62. Lásd még: KÖSZEGHY: i. m. 168–170.

győzőbb, mint Bánfié, már csak azért is, mert biztos életrajzi adatokon nyugszik. Viszont Kőszeghy Péter szerint ifj. Vitéz ismert életrajzi adataival nem harmonizál a Ficinóval való levélváltás 1485. április utáni dátuma, mert miközben a levélben világosan az áll, hogy Budán olvasta Ficino műveit, ekkor már évek óta követként tartózkodott Rómában.¹²

Ifj. Vitéz személyével kapcsolatban két megfontolandó kérdés is felmerülhet. Az első firenzei tanulmányaira vonatkozik, amelyre – bolognai és padovai tanulmányaival ellentétben – semmi sem utal.¹³ Pajorin Klára szerint Galeotto Marzio azon kijelentése alapján, miszerint ifj. Vitéz a tanítványa volt, valamint azon életrajzi adat alapján, hogy 1461 és 1463 között Marzio nem tartózkodott Olaszországban, ekkor tanulhatott is volna Firenzében, ami ráadásul tökéletesen illeszkedik a levélben említett Hermés Trismegistos-fordítás dátumához is. Azonban amíg nem kerül elő legalább valami halvány utalás erre, addig érdemes gyanakvással kezelni ezt a feltevést.

A másik, sokkal nyomósabb ellenérv ifj. Vitéz személyével kapcsolatban: a megszólítása. Ugyanis Ficino a *Leveleskönyv* tizenkét kötetében mindig kiteszi a hivatalra utaló megnevezést (ahogy a Janusnak küldött *Lakoma-kommentár*hoz fűzött levelet is „Janus Pannonius, pécsi püspöknek” címezte), viszont ebben az esetben Ficino csak ennyit ír: *Marsilius Ficinus Ioanni Pannonio*. Az alábbi táblázatban látható az összes magas rangú egyházi személy, akiknek levelet írt Ficino, és akik bekerültek a leveleskönyvbe. A huszonegy levelezőpartner mind a hatvan levelénél feltünteteti az egyházi rangot is:¹⁴

Béssarión, sabinai bíboros	<i>Op.</i> 616,4 <i>Op.</i> 616,5
[Giovanni Antonio] Campano, [crotonei] püspök	<i>Op.</i> 640,3
Mariano [Salvini], cortonai püspök	<i>Op.</i> 643,3
Francesco Salviati, pisai érsek	<i>Op.</i> 649,2 <i>Op.</i> 743,5 <i>Op.</i> 800,2

¹² Ez persze nem lehet ellenérv, hiszen követként biztos, hogy sokat utazott Buda és Róma között. Ráadásul Pajorin Klára ezzel kapcsolatban megemlíti egy levelet is, amely szerint ifj. Vitéz János 1485. február 26-án épp Mátyás táborában van Bécs ostrománál.

¹³ Bolognai tanulmányaira is mindössze Galeotto Marzio két szavából következtethetünk, miszerint ifj. Vitéz valaha tanítványa és lakótársa volt („fuerat olim Galeotti discipulus et contubernalis”). Galeottus MARTIUS NARNIENSIS, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Iobannem eius filium liber*, Ladislaus Juhász (szerk.), Lipcse, Teubner, 1934, 26 (cap. 27). Ha ez igaz – Fraknói és Veress igaznak gondolja – akkor tanulmányai a Mátyás elleni összeesküvés előtt valószínűsíthetők valamikor 1463 és 1465 között, amikor Galeotto a bolognai egyetemen volt retorikatanár. FRAKNÓI Vilmos, „Mátyás király magyar diplomatái. Ifjabb Vitéz János”, *Századok* XXXIII, 1899, 291. VERESS (1941): 46. Viszont a padovai egyetem matriculái között szerepel a neve 1467 január 14 és 1468 május 23 között, ahol egyházi jogi doktorátust szerzett. Andreas VERESS, *Matricula et acta Hungarorum in universitate Patavina studentium (1264–1864)*, Bp., Typis Societatis Stephaneum Typographicae, 1915, 13–14.

¹⁴ A művekre és a kódexekre való hivatkozásoknál Kristeller *Opera omniára* utaló jelölését vettem át. (KRISTELLER: i. m.)

Antonio degli Agli, volterrai püspök	<i>Op.</i> 660,3 <i>Op.</i> 729,3
Giovanni Nicolino, amalfi érsek	<i>Op.</i> 668,1 <i>Op.</i> 804,4 <i>Op.</i> 811,3 <i>Op.</i> 815,3 <i>Op.</i> 816,1 <i>Op.</i> 855,1
Francesco [Todeschini Piccolomini], sienai bíboros	<i>Op.</i> 670,2 <i>Op.</i> 791,3 <i>Op.</i> 792,3
Miklós, váci püspök Báthori Miklós, váci püspök	<i>Op.</i> 688,2 <i>Op.</i> 782,3 <i>Op.</i> 884,2
Francesco Soderini, volterrai püspök	<i>Op.</i> 830,2 <i>Op.</i> 833,1 <i>Op.</i> 910,4 <i>Op.</i> 914,3 <i>Op.</i> 930,2 <i>Op.</i> 931,2 <i>Op.</i> 954,2 <i>Op.</i> 956,1
Pietro Placentino, pápai megbízott	<i>Op.</i> 726,2
Rinaldo [Orsini], firenzei érsek	<i>Op.</i> 726,3
Giacomo [Ammannati Piccolomini], paviai bíboros	<i>Op.</i> 745,2 <i>Op.</i> 746,2
Raffaele Riario, [a római] San Giorgio [in Velabro] bíborosa Raffaele Riario, bíboros Riario, bíboros Raffaele Riario, San Giorgio bíborosa	<i>Op.</i> 795,2 <i>Op.</i> 795,3 <i>Op.</i> 798,2 <i>Op.</i> 802,1 <i>Op.</i> 811,2 <i>Op.</i> 811,4 <i>Op.</i> 829,2 <i>Op.</i> 925,3 <i>Op.</i> 926,2
Giovanni d' Aragona, bíboros	<i>Op.</i> 812,4 <i>Op.</i> 816,2
Gentile [de' Becchi], arezzói püspök	<i>Op.</i> 833,3 <i>Op.</i> 915,1

Matteo Forlivenso, pápai megbízott	<i>Op.</i> 861,2 <i>Op.</i> 861,3
Marco [Barbo] di Venezia, San Marco bíborosa	<i>Op.</i> 874,2 <i>Op.</i> 875,2 <i>Op.</i> 883,1 <i>Op.</i> 883,4 <i>Op.</i> 892,3 <i>Op.</i> 911,1
Giovanni de' Medici, [a Santa Maria di Domenica] bíborosa	<i>Op.</i> 897,2 <i>Op.</i> 898,2 <i>Op.</i> 930,4
Rinaldo Orsini, firenzei érsek	<i>Op.</i> 911,2
Ermolao Barbaro, aquileiai pátriárka	<i>Op.</i> 920,2
Giacopo Rondono, rimini püspök	<i>Op.</i> 956,2

A fenti táblázatból érdemes kiemelni Ermolao Barbaro 1492. március 12-i keltezésű levelét. Ermolao ezt a méltóságot 1491 márciusában nyeri el, és Ficino a hét korábbi levelében még nem is szólítja őt „pátriárkának”. Az alábbi táblázatban pedig két olyan címzett található, akik a levél megírásakor még nem nyerték el egyházi rangjukat, és ezért nem is utal erre Ficino:¹⁵

¹⁵ Ezzel kapcsolatban viszont meg kell említeni azt a négy levelet is, ahol nem található egyházi rang. Az egyik az *Op.* 667,1-level: *Marsilius Ficinus Francisco Salviato*. Aztán az *Op.* 672,1-ben és az *Op.* 798,3-ban sem jelzi Soderini püspöki rangját, viszont az utóbbiban jogi végzettségére utal: *Francisco Sodorino Iuriscivilis peritissimo*. És végül az *Op.* 800,2-ben is csak Raffaele Riariónak címzi a levelet. Ezek közül a Francesco Soderininek címzett két levél szintén annak a bizonyítéka, hogy Ficino nem csak értesült az egyházi kinevezésekről, hanem ezekre naprakészen utalt is a leveleiben. Soderinit csak 1478. március 11-én nevezik ki Volterra püspökének. Az *Op.* 672,1-level 1476 előtti, míg az *Op.* 798,3 is nagy valószínűséggel a kinevezés előtt íródott, mert az ötödik leveleskönyv (amelyben ez is helyet kapott) az 1477. szeptembere és 1478. áprilisa közötti leveleket tartalmazza. KRISTELLER: i. m. I, CI. Az *Op.* 667,1-es Francesco Salviati-levelnek nincs dátuma. Viszont az első leveleskönyv 1457 és 1476 közötti leveleket tartalmaz, amelyeket Ficino újrendezett. Emiatt a levelek elhelyezkedéséből nem biztos, hogy következtethetünk megírásuk pontos dátumára. Jó példa erre a fenti táblázatban már feltüntetett *Op.* 649,2 Salviati-level, ahol már „pisai érseknek” szólítja. Ezt az egyházi rangot 1474. október 14-én nyeri el Salviati, tehát az *Op.* 649,2 csak ez után írható. Három levéllel előtte, az *Op.* 648,1-en az 1474. október 10-ei dátumot olvashatjuk. Ez tehát illeszkedik az érseki kinevezés pár levéllel későbbi, október 14-i dátumához. Ugyanakkor a leveleskönyv egy későbbi oldalán elhelyezkedő *Op.* 660,3-level 1474. április 28-i dátummal íródott, vagyis jó öt hónappal korábban és még Salviati érseki kinevezése előtt. Ezért aztán elképzelhető, hogy az *Op.* 667,1-es, érseki megszólítás nélküli levél még tényleg az érseki kinevezése előtt íródott valamikor. Az *Op.* 800,2-levelet „Raphaeli Riario et Francisco Salviato Archiepiscopo Pisano” címezte Ficino. Ez is az ötödik leveleskönyvben található, és mivel 1477. szeptemberétől található benne levelek, ezért elképzelhető, hogy ezt még Riario 1477. december 12-i bíborosi kinevezése előtt írta Ficino (Salviati ekkor már régóta pisai érsek).

A levél címzettje		Levél megírása	Egyházi méltóság
Bernardo Dovizi [da Bibbiena]	<i>Op.</i> 912, 4 <i>Op.</i> 913, 3	1490 1490. október 25.	1513. szeptember 23. (Bíboros, Santa Maria in Portico)
Baccio Ugolino	<i>Op.</i> 951, 4	1493. június 15.	1494. augusztus 24. (Püspök, Gaeta)

Mindezek után elgondolkodtató, hogy Ficino miért nem utal valahogy a szerémi püspökséget már 1481-től magáénak tudó, irodalomkedvelő ifj. Vitéz János magas egyházi rangjára. Joggal feltételezhető, hogy ezt megtette volna, ha valóban ifj. Vitéznek címezte a levelet. Ebből viszont az következik, hogy vagy olyasvalakit kell keresnünk, aki alacsony egyházi rangban volt, vagy olyasvalakit, aki egyáltalán nem egyházi személy (pl. a királyi kancellária egyik munkatársa). A levél szövege alapján a szakirodalom általában egyházi személyt sejt a név mögött. Ficino az alacsonyabb egyházi hivatalokat talán nem tartja annyira fontosnak, azonban amennyire kideríthető, ezekkel kapcsolatban is következetes. Ezt az alábbi táblázatban foglaltam össze („I”-vel jeleztem, ha utal a hivatalára, és „N”-nel, ha nem):¹⁶

A levél címzettje		Egyházi státusz	
Michele Mercati	<i>Op.</i> 609,3	szerzetes	I
Gregorio Epiphanio	<i>Op.</i> 616,3	pap	I
Ricciardo Angiolieri	<i>Op.</i> 643,2	pap	I
Francesco Marescalco	<i>Op.</i> 644,2 <i>Op.</i> 738,2 <i>Op.</i> 776,3	kanonok	N
Paolo Orlandini (Florentino)	<i>Op.</i> 737,3	pap	I
Domenico Galletti	<i>Op.</i> 751,2 <i>Op.</i> 828,3	kanonok	N
Roberto Salviati	<i>Op.</i> 902,2	pap	N
Georgius Herivart	<i>Op.</i> 924,(2),3	szerzetes	I

A harmadik feltevés szerint Ioannes Pannonius Ficino irodalmi fikciója, amelyet azért eszelt ki, hogy megvédhesse magát és nézeteit az egyre inkább Savonarola hatása alá kerülő Firenzében. Valery Rees vetette fel először annak a lehetőségét, hogy leveleskönyvében Ficino vagy az egykori pécsi püspök fiktív alteregójával, vagy pedig valaki más fiktív személyével játszik, akinek a levele ellen így nyilván-

¹⁶ Francesco Marescalcóról és Roberto Salviatiról nem tudtam kideríteni, hogy pontosan mikortól kaptak egyházi hivatalt. Az egyetlen, aki a levelek megírásakor már biztos, hogy kanonok volt: Domenico Galletti. Azonban Galletti Ficino ifjúkori barátja és talán nem tartotta szükségesnek jeleznie kanonoki méltóságát.

nosan megvédhette magát. A levelek angol fordításának kiadásában is átveszik a szerkesztők ezt a hipotézist, és végül Kőszeghy Péter is ezt valószínűsíti, amikor cikkét azzal zárja le, hogy „egy ilyen derék figurát, ha nem lett volna is, ki kellett volna találni.”¹⁷

Én most a fikcióval szembeni lehetséges ellenérveket szeretném összefoglalni. Az egyik az, hogy amennyire kulcsfontosságúak lehetnek egy valós Ioannes Pannonius meghatározásához a firenzei görög és latin kurzusok, annyira furcsán csengenek egy fiktív személyhez szóló levélben. Hamisításkor az a legcélszerűbb, ha minél kevesebb könnyen lenyomozható, konkrét információt adunk meg. Márpedig a firenzei tanulóévek görög–latin kurzusai túl sok leleplezhető részletet árulnak el, és Firenzéből nézve Buda már akkor sem tűnt egy távoli, egzotikus városnak. Így aztán ha számunkra ma már nem is, de a kortársak számára egyértelmű lett volna, hogy fikcióról van szó. Az az érv sem bizonyító erejű,¹⁸ hogy Ioannes Pannonius autográf levelét senki sem látta, hiszen Ficinónál amúgy is alig maradtak fent hozzá intézett levelek. (Például annak sincs nyoma, amelyben Báthori és Bandini Budára hívják.) Mégis a legfontosabb ellenérvem, hogy Ficino leveleskönyvének tizenkét kötetében Ioannes Pannoniuson kívül még kilenc embertől olvasható tizenkét levél (lásd az alábbi ábrán) és egyik levelezőpartner sem fiktív. Miért épp Ioannes személye lenne fikció?

Ioannes Pannonius	<i>Op.</i> 871,2
Cosimo de' Medici	<i>Op.</i> 608,1
Béssarión kardinális	<i>Op.</i> 616,4
Lorenzo de' Medici	<i>Op.</i> 620,2
	<i>Op.</i> 621,3
	<i>Op.</i> 622,4
	<i>Op.</i> 647,3
Carlo Marsuppini	<i>Op.</i> 638,4
Francesco Todeschini Piccolomini (III. Pius)	<i>Op.</i> 670,2
Giovanni Cavalcanti	<i>Op.</i> 732,2
Pico della Mirandola	<i>Op.</i> 889,4
Ermolao Barbaro	<i>Op.</i> 912,3
Georgius Herivart	<i>Op.</i> 924,2

Mindezek után valószínűbbnek tartom, hogy ez az egyelőre titokzatos Ioannes nem csupán kitaláció, hanem valós személy volt. A Ficinónak címzett levele pedig számos lehetséges adattal egészítheti ki Ioannes Pannonius nem létező „életrajzát”.

¹⁷ Valery REES: i. m. 73 (15. lábjegyzet); Marsilio FICINO, *The Letters of Marsilio Ficino*, London, Shephard-Walwyn, VII, 2003, 200–201. Lásd még KŐSZEGHY: i. m. 172–173.

¹⁸ KŐSZEGHY: i. m. 172.

A levelet Huszti és Kristeller is 1484 végére, de inkább 1485 elejére teszi.¹⁹ Az írás röviden arra figyelmezteti a firenzei platonikust, hogy összekeveri az isteni gondviselést a sorssal, és nem igaz, hogy az antik szerzők tanulmányozására és lefordítására maga Isten rendelte és vezette volna Ficinót, mert ha így lett volna, akkor Ficino nem semmisítette volna meg később a fiatalabb korában írt műveket. Azt is hozzáteszi, hogy ez a sok foglalatosság az antik szerzők körül már talán nem is tudományos kíváncsiság, hanem inkább valamiféle vallás, ha pedig így van, akkor az is nyilvánvaló, hogy ez nem éppen keresztény vallás.

A lehetséges „életrajzhoz” a két legfontosabb kiindulási pont a levélben felsorolt művek datálása és a két asztrológusra való utalás. Először nézzük ez utóbbiakat. A szakirodalom általában Paolo dal Pozzo Toscanellit (1397–1482) és Mengo Bianchelli da Faenzát (kb. 1440–1520?) valószínűsíti ezek mögött.²⁰ Ficino mindkettőjükkel jó barátságban volt, és utal is rájuk a *Disputatio contra iudicium astrologorum*ban,²¹ ezenkívül Paolo dal Pozzóval a Plótinus-kommentárokból és Mengo Bianchellivel a *De vitá*ban (III.18) is találkozhatunk. Kettőjük közül a matematikus és kozmográfus Paolo dal Pozzo az ismertebb. A 15. századi Firenze kulturális életének központi figurája, aki – többek között – Albertit, Brunelleschit, Cusanust, Pléthont és V. Miklós pápát is barátjának tudhatta. Mengo Bianchelliről kevesebbet tudunk, azonban biztos, hogy az 1460-as évek első felében – mielőtt Pisában és Ferrarában professzor lett – Firenzében tartózkodott, és hírnevét főleg orvosként alapozta meg. Talán a Paolo dal Pozzo Toscanellivel kapcsolatos forrásokban a nyomára akadhatsz Ioannesnek is, mivel úgy tűnik, a vonzáskörében tartózkodott ekkoriban. Tőlük hallott azokról az asztrológiai számításokról, amelyek alapján Ficino fel akarta támasztani az antik filozófiát.

Ezzel kapcsolatban a levél szövege fontos kronológiai apróságokat rejt, amellyel át is térhetünk a másik pontra. Az asztrológusok ugyanis azzal próbálták bizonyítani állításuk valóságát Ioannesnek, hogy felsorolták azokat az antik műveket, amelyeket Ficino a megfelelő csillagállások alapján lefordított. A napvilágra került művek időrendi sorrendben szerepelnek a levélben: antik cytharára írt dalok,²² orphikus költemények, majd aztán nemsokára (*mox*) a Hermés Trismegistos-fordítás, számos püthagoreus munka és végül a Zoroaster himnuszok. A levél alapján úgy tűnik, hogy Ioannes csak hallomásból ismerte ezeket, mégis a művek lehetséges datálása elárulhat valamit firenzei tartózkodásának időpontjáról. Az orphikus költemények említése lehet az első fogódzó, ugyanis ezek viszonylag jól datálhatók. A levél szövege alapján pedig csak ezek elkészülte, vagyis 1462 szeptember 4-e után ért Firenzébe.²³ Ebből pedig az következik, hogy mivel tanulni ment, és a firenzei tanév ok-

¹⁹ HUSZTI: i. m. 64; KRISTELLER: i. m. I, CLVII–CLVIII.

²⁰ FICINO (2003), III (5. l.).

²¹ *Op.* 78I,2

²² Talán a Proklos-himnuszokra gondol. Lásd KRISTELLER: i. m. I, CXLV, no. XXXIII.

²³ Ez a dátum egy Cosimo de' Medicinek írt levél datálásán alapul, amelyben Cosimónak ajánlja az orphikus himnuszok latin fordítását. Lásd KRISTELLER: i. m. I, CXLIV–CXLV, no. XXXII; II, 87–88.

tóbertől júliusig tartott, ezért valamikor szeptember 4-e és október között érkezett volna a városba. Ha viszont egybe vesszük ezeket a munkákat, megkülönböztetve a Platón-fordítástól, akkor úgy is olvashatjuk, hogy a fent felsorolt munkákkal már kész volt Ficino, mire ő Firenzébe ért, hiszen az asztrológusok ezzel bizonyították Ficino csillagállásokhoz való vonzódását. Így viszont Ioannes akár 1463 áprilisa, vagyis Ficino Hermés Trismegistos-fordítása után is mehetett volna Firenzébe.

De meddig maradhatott a városban? Azt írja Ioannes, hogy mielőtt visszatért volna Firenzéből, Ficino belekezdett Platón-fordításába.²⁴ Erről annyit lehet tudni, hogy ehhez Ficino csak a Hermés Trismegistos-fordítás után látott neki, amit 1463 áprilisában fejezett be,²⁵ és hogy Platón-fordításaiból még felolvasott Cosimónak, aki viszont meghalt 1464. augusztus 1-jén. Az egyetlen és így legvalószínűbb kézirat a Kristeller által O2-nek nevezett oxfordi kódex,²⁶ amelyben megtalálhatók Ioannes levelén kívül az említett püthagoreus fordítások, valamint pár Platón-fordítás is. Ezek datálása kulcsfontosságú lehet Ioannes firenzei tartózkodásának időpontjával kapcsolatban. Tehát a következő püthagoreus munkák jöhetnek számításba, amelyek még a Platón-fordítás előtt elkészülhettek: az *Aurea verba*, a *Symbola*, valamint Iamblichos munkája a püthagoreusokról (*Iamblichi de secta Pythagorica libri IV*) és Smyrnai Theón püthagoreus alapú matematikai műve (*Theonis Smyrnaei de locis mathematicis*), amelyet Platón tanainak jobb megértése céljából fordított le.

Habár Della Torre egyértelműen ezeket nevezi meg azon püthagoreus munkáknak,²⁷ amelyekre Ioannes utal, Kristeller szerint csak annyit lehet biztosan állítani, hogy 1474 előttiek.²⁸ Viszont a fent említett oxfordi kódexben az *Aurea verba* és a *Symbola* együtt fordul elő annak a tíz Platón-dialógusnak a fordításával, amelyet Ficino Cosimónak ajánl, aki a kódex írásakor biztos, hogy élt még, mert semmi utalás sincs a kéziratban arra, hogy meghalt volna.²⁹ Ebből pedig az következik, hogy

²⁴ *Epistole...* i. m., 145v: „Mox et Mercurium Trismegistum antiquissimum traduxisti et Pythagorica multa. Item carmina Zoroastris explanavisti et antequam Florentia huc redirem transferendo Platoni manum iniicias, iisdem (ut equidem suspicor) astronomicis auspiciis.” Szepessy Tibor fordításában: „Valóban, utóbb lefordítottad az ősrégi Hermész Trismegisztozt és Püthagorasz számos művét; továbbá magyarázatokkal láttad el Zoroaszter himnuszait, s mielőtt Firenzéből hazatértem volna, hirtelen fordulattal Platónra vetted magad, szintén – legalábbis az a gyanúm – csillagászati megfontolásokból.” In V. Kovács Sándor (szerk.): *Magyar humanisták levelei, XV–XVI. század*, Bp., Gondolat, 1971, 419.

²⁵ *Op.* 1836. Kristeller több kódexet is megad, ahol az 1463. áprilisi dátum szerepel. KRISTELLER: i. m. I, XV, no. L 31; CXXXIX.

²⁶ Bodleian Library, Canonicianus latinus 163. KRISTELLER: i. m. I, XXXVII.

²⁷ DELLA TORRE: i. m. 544.

²⁸ KRISTELLER: i. m. I, CXLV–CXLVI, CXLVI–CXLVII.

²⁹ KRISTELLER: i. m. I, CXXXVIII–CXXXIX, XXXVII. Az ajánlás szövege: Uo. II, 103–105. Az igaz, hogy az *Opera omnia*-ban a Xenokratés-fordítás előtt olvasható egy bevezetés Piero de' Medicinek ajánlva (*Op.* 1965), azonban ez későbbi, ugyanis némelyik kéziratban az olvasható a margón, hogy: „Hic exclamavit Cosmus, o quam vera sententia”. Vagyis még olvasta Cosimo a fordítást. (KRISTELLER: i. m. I, CXXXVI–CXXXVII.) De számításba vehetjük még a Speusippos- és Xenokratés-fordításokat is, mert mindketten felhasználnak püthagoreus gondolatokat, amelyek az *Aurea verbával* és a *Symbolával* együtt olvashatók az O2-kódexben (Uo. I, CXXXV–CXXXVII, CXXXVIII–CXXXIX).

– legalábbis ezzel a kettővel – 1464 augusztusa előtt, de még 1463 áprilisa után, elkészült.³⁰ Így aztán Ioannes firenzei tartózkodását 1462 október vagy 1463 áprilisa (esetleg ha a firenzei tanévkezdést vesszük alapul, akkor legkésőbb 1463 októbere) és hazautazásának 1464 júliusi időpontja között valószínűsíthetjük.

Jóllehet Ficino válaszában nem található konkrét életrajzi adat, azonban a Plótinus-kommentárra való utalás megengedi, hogy mindkét levelet – akár pár évvel is – későbbre datáljuk. Pontosabban: 1486. január 17. utánra. Ficino ugyanis azt írja a levelében Plótinusról, hogy a szöveg mély értelme miatt nem elég a fordítás, hanem kommentálni is kell. És még azt is hozzáteszi, hogy épp Plótinuson dolgozik minden nap, majd érvelésében még egyszer szemrehányóan megjegyzi, hogy Ioannes nem írna olyanokat, ha figyelmesen elolvasná – többek között – Plótinus könyveinek ezzel foglalkozó részeit, amelyeket már szintén lefordított. Kristeller datálása a Ioannes Pannonius-levél előtti Bandini levélre (*Op.* 871,1) és az utána írt Pier Leone da Spoletonak szóló levélre (*Op.* 874,3) támaszkodik, amelyben Ficino 1486. január 17-ei dátummal azt írja, hogy elkészült Plótinus-fordításával (de a kommentárokkal még nem!). Az *Op.* 871,1 Bandini-levél arról tudósít, hogy Ficino Plótinus-fordításában a harmincadik könyvnél tart az ötvennégyből. Amikor Ficino azt írja Ioannesnek, hogy nem elég lefordítani Plótinost, hanem kommentálni is kell, ahogy a korábbi teológusokkal tette, és utána hozzáteszi, hogy *similiter* dolgozik már Plótinuson, akkor a *laboramus* nyilván már a kommentárra (*explanatio*) vonatkozik, mivel biztos, hogy először az egész Plótinost lefordította, és csak utána látott neki a magyarázatoknak. Erre utalhat a múlt idejű *traduximus* kifejezés is. Ha pedig a *quos et traduximus* az összes könyvre vonatkozik, akkor a levél jóval 1486. január 17-e utáni.³¹

De térjünk vissza Ioannes leveléhez. A szöveg alapján valahol Budán olvastta Ficino egyik Bandininek szánt levelét, és a Platón-fordítás, valamint a *Theologia platonica* előszavát. Ezekben Ioannest két dolog zavarja a leginkább, az egyik, hogy szerinte Ficino az isteni gondviselést egyszerűen összekeveri a sorssal.³² Ugyanis a sors által megszabott életúton az ember szabad akaratából végig is mehet, és le is térhet róla. Ioannes szerint az antik szerzők feltámasztása Ficino szabad akaratából történik, és ezért ez letérés a megszabott útról. Ficino azzal érvel, hogy ez nem igaz,

³⁰ A levélben említett Zoroaster-himnuszok (*carmina Zoroastris*) nem visznek előrébb a datálásban. Fennmaradt névtelen fordításuk. Francesco Bandini szerint ez Ficino munkája. Kristeller a Hermés Trismegistos-fordítás befejezése és a Platón fordítások megkezdése közé teszi, ezért az 1463-as dátumot valószínűsíti. Della Torre elfogadja Ficino műveként, viszont Kristeller nem biztos benne. DELLA TORRE: i. m. 544. KRISTELLER: i. m. I, X, CXLV. Mindenesetre Ficino biztos készített Zoroaster-fordításokat, ha nem így lett volna, akkor Ioannes ezzel kapcsolatos vádjára a legjobb védekezés az lett volna, hogy ehhez a munkához semmi köze.

³¹ KRISTELLER: i. m. I, CXXVI–CXXVIII. A levélváltás 1485 utáni lehetőségére Kőszeghy Péter is utalt, és mivel a kommentárokkal 1490-ig biztos nem készült el Ficino, ezért az általa – teljesen más érvek alapján – megadott 1487–1488 körüli dátum is illeszkedik ehhez. KŐSZEGHY: i. m. 171.

³² Melissa Meriam BULLARD, „The Inward Zodiac: A Development in Ficino’s Thought on Astrology”, *Renaissance Quarterly*, XLIII, 1990/4, 687–708.

mert épp, hogy az isteni gondviselés segítségével, de mégis szabad akaratából jár azon a kijelölt úton, amelyen az elfeledett antik szerzőket feltámaszthatja.

A másik dolog, amire céloz Ioannes, hogy Ficino vallásos áhítattal csüng ezeken a szerzőkön, amely – még ha nem is használja ezt a szót – egyfajta bálványimádás.

A wolfenbütteli *Gr*-kódexben³³ Ioannes Pannonius levelének a címe egy kicsit másképp néz ki, mint a bázeli kiadásban. Ránézésre nem a másoló rontotta el, mert így nem lehet elírni valamit: *Dubitatio utrum opera philosophica regantur fato an natura*. Vagyis: „Annak megfontolása, hogy a filozófiai tevékenységet vajon a sors vagy a természet vezérli.” (Egy másik kéz felhívta a figyelmet a szóra és a *natura* szó fölé odaírta, hogy *Providentia*.)

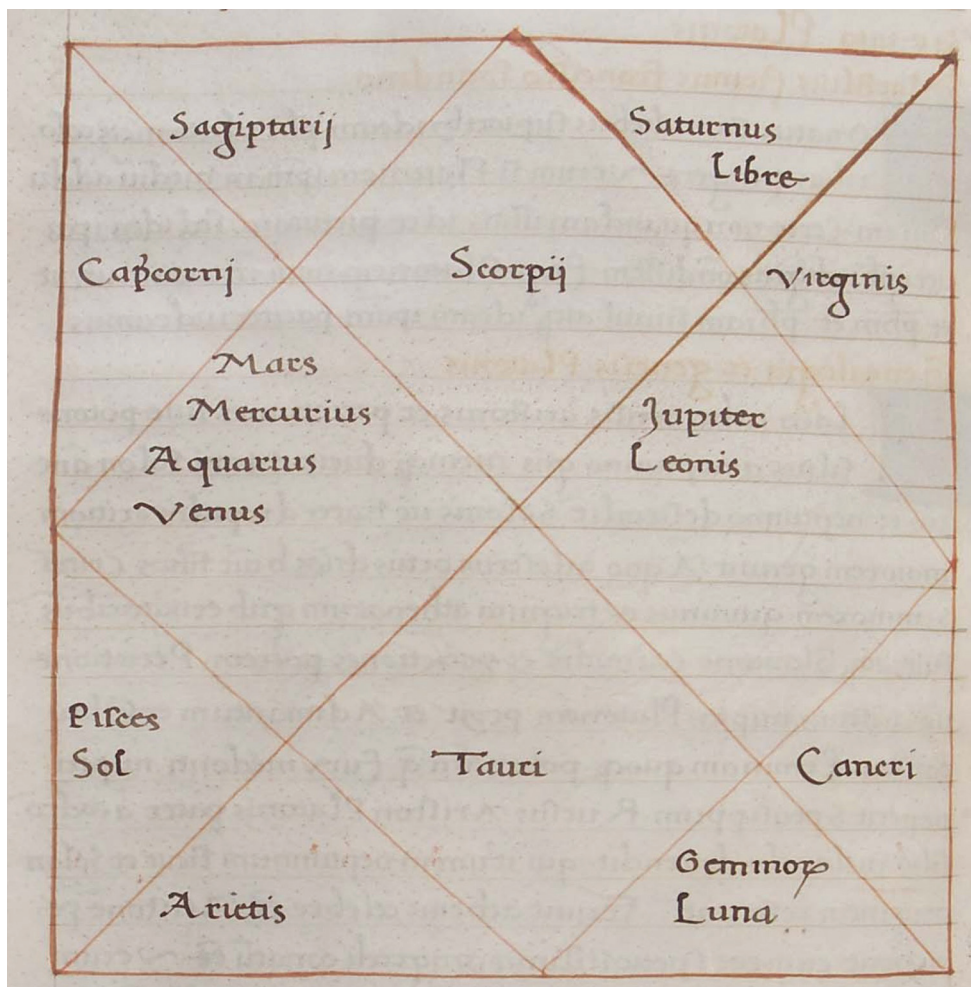
Itt nem is a javítás az érdekes, hanem az eredeti *natura* kifejezés. Ha ezt Ioannes írta, akkor Ficinónak igaza lehetett, és Ioannes mégis csak olvasott Plótinost vagy legalábbis az elejét, közelebbről meghatározva az *Enneades* III.1–3. részeket, amely a sorssal és a gondviseléssel foglalkozik, és sokszor kitér ezeknek a természethez való viszonyára is. Azonban általánosságban se Plótinus, se Ficino alapján nem lehet azonosítani a *naturát* a *providentiával*. A *providentia* valami hatalmasabb erő, amely a *natura* fölött is őrökdi. Mégis itt a szabad akarathoz való viszonya a lényeges. Az ember a csillagok állásában tükröződő *fatum*tól meghatározott természettel, vagyis képességekkel, tehetségekkel és vágyakkal születik. Ez a természet viszont nem csak jóra, hanem rossz dolgokra is csábíthat. Szabad akaratunkból képesek vagyunk természetünk parancsának alávetni magunkat, vagy pedig akár elutasítva fellázadni ellene. Az isteni gondviselés segítségével találhatjuk meg a magunk útját, és választhatunk a születésünkkel belénk plántált természet aktuális hívásainak követése vagy elutasítása között. A levél – címe alapján – azon elmélkedik, vajon a sors vagy a természet vezeti-e a filozófiai munkák megírását? Ha ez a szövegverzió Ioannestól származik, akkor ez talán még jobban is illeszkedik a magyar szerző – csupán e levelekből rekonstruálható – szemléletéhez, aki így zárójelezi az isteni gondviselést, amely filozófiai munkák írására készítheti az embert. A levélíró *dubitatio*ja is árnyaltabbnak tűnik. Így az lesz a kérdés, hogy vajon az a valaki a születésétől fogva sorsszerűen hivatott-e arra, hogy megírja azt a bizonyos filozófiai munkát, vagy pedig, hogy a születésével adott természete szerint írja meg azt a filozófiai munkát. Azonban ha természete csábításának engedve írja meg ezt a művet, akkor attól még ez lehetne akár rossz út is, hiszen emberi természetünk rosszra és jóra egyaránt csábít. Ebben az esetben a szabad akaratunkból történt választásunknak nem lesz garanciája. Nem tudjuk eldönteni, hogy a filozófiai mű megírása végül jónak vagy rossznak minősül-e.

Ioannes tehát a *Theologia platonica* bevezetőjében a „platonikus vallásról” és az isteni gondviselésről is olvashatott, ahol Ficino az antik filozófiát már eleve olyan eszközként határozza meg, amely a vallásosság (nem említi, hogy keresztény) felé terelgetheti a racionálisabb hajlamú embereket. Ezzel Ioannesnek talán nem is volt problémája. Ficino ezt a bevezetőt Lorenzo de’ Medicinek szánta, amelyben főként

³³ *Epistolarum ad amicos libri VIII.* (Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 73. Aug. 2°).

ergo sequamur.
Providentia
 Dubitatio utrum opa p̄tēa regant̄ fato an natura
 Ioannes Pannonius Marsilio Ficino .S. P. D.
 Egi hūc in epla ad bandinum/ item in proemio tuo
 super platonem & in proemio theologie' quantū astru-
 as providentiæ'. Qd aliquis ēē fati suspicabitur. pri-
 mo no uideo equidem ad quid seruiat providentiæ' renoua-
 tio antiquoz. Deinde non ē christiana illa antiquoz theo-

Providentia vagy natura? (G1, 276')

Platón horoszkópja (G1, 151')

azt fejt ki, miért használja a *theologia* kifejezést az ókori szerzők tanításaival kapcsolatban.³⁴ Összefoglalva a következőket írja:

A filozófusok atyja (*pater philosophorum*), Platón rájött, hogy a nap fénye olyan a látásnak, mint Isten a szellemünknek (*mens*), és hogy Isten fénye nélkül soha sem érthetünk meg semmit. Miután megtisztítjuk a lelkünket, eltűnik szemünk elől a köd, és ezután már képesek vagyunk ezt az isteni fényt érzékelni (*percipere*). Az emberi lélek olyan tükör, amelyben könnyedén visszatükröződik az isteni arc képe (*in quo facile divini vultus imago reluceat*). Platón azért isteni (*divinus*) és a tanításait azért nevezi mindenki „teológiának”, mert akármivel is foglalkozik – legyen az etika, dialektika, matematika vagy természettudomány – egy idő múlva Istennél (*ad contemplationem cultumque dei*) köt ki. Platón Isten minden nyomát (*vestigia singula*) gondosan kiszimatolja (*indagat*) és így mindenhol megtalálja a lélek szépségét (*species animi*). Az „Ismerd meg önmagad!” (*nosce te ipsum*) ősi orákulumának is az a legfőbb értelme, hogy ha meg akarod érteni Istent, akkor előbb önmagadat kell megismerned: „quicumque deum optat agnoscere, seipsum ante cognoscat”. Platón műveit olvasva a két legfontosabb dolog az, hogy eljuthatunk Isten megismeréséig (*cogniti dei cultus pius*) és rájöhetünk a lélek isteni természetére (*animorum divinitas*). Ez pedig azért nagyon fontos, mert ezen keresztül foghatjuk fel a világ dolgainak egészét (*rerum universa perceptio*), eligazít, hogy hogyan éljük az életünket (*omnis institutio vitae*) és végül ezen múlik boldogságunk (*tota felicitas*) is.

Ficino azt írja, hogy Augustinus is azért választotta minden filozófus közül Platón a követendő példának, mert úgy gondolta, hogy ő áll legközelebb a keresztény igazsághoz, és a platonisták – ha nem éltek volna korábban – tulajdonképpen keresztények lennének. Mivel már régóta tervezte Ficino, hogy megpróbálja olyan képét felvázolni Platónnak, amely a lehető legközelebb áll a keresztény igazsághoz, megírta a *Platonikus teológia: a lélek balbatatlanságáról* című művét. Meggyőződése szerint az isteni gondviselés segítségével azoknak egy részét, akik letértek az isteni útról, a racionális, platonikus érvekkel meg lehet győzni. Ezek a vallástalan emberek elválasztották (*seiungunt*) filozófiai tanulmányaikat a szent vallástól (*sancta religio*), ami olyan, mintha elválasztották volna a bölcsesség szeretetét (*amor sapientiae*) a bölcsesség tiszteletétől (*honor sapientiae*), vagy az igaz megismerést a helyesre való törekvéstől (*intellegentiam veram a recta voluntate disiunxerit*). Platón érvei segíthetnek azoknak, akik a létezők helyett csak a létezők árnyékait látják. Ezért írta meg a *Theologia platonicát*, amely nem más, mint Platón utánzása (*imitatio*), de olyan utánzás, amely teljesen Isten segítségére bízta magát (*divina ope confisi*), így hát nem is akar semmi olyant bizonyítani a könyvben, amit az isteni törvény (*lex divina*) ne bizonyított volna már előtte.

A másik mű, amire Ioannes utal, az *Opera Platonis* bevezetője.³⁵ Itt Platónról már szinte vallásos rajongással ír Ficino. Azt állítja, hogy Isten Platón szövegének isteni

³⁴ Marsilio FICINO, *Platonic Theology*, I, tr. Michael J. B. Allen, John Warden, lat. text ed. James Hankins, William Bowen, Cambridge – London, Harvard University Press, 2001, 8–13.

³⁵ *Op.* 1128–1130.

ihletén keresztül ragadja magával – mintegy megmágnesezve – a lelkeket. Ráadásul azt állítja, hogy Platón magá a Mindenható küldte le a Földre, hogy ott a szent vallást terjessze, és így valójában Ficino fordítása is az isteni gondviselés jóvoltából készülhetett el, amely ennek a vallásnak a terjesztését segíti elő. Ficino szerint az isteni gondviselés a világ minden dolgára kiterjed, és mindent harmonikusan rendez el. A szent vallást nem csak prófétákkal, próféciákkal és tanítókkal, hanem filozófiával is felékesítette (*exornare*). Azért, hogy a vallás ne csak a műveletlenebb (*rudis*), hanem a csiszoltabb (*peritus*) elméket is magával ragadja. Valamikor a mindenható Isten (*deus omnipotens*) leküldte Platón isteni lelkét (*divinus animus*), hogy a szent vallást mindenki számára megvilágítsa. Ficinót maga Cosimo de' Medici választotta ki arra, hogy Platón lefordítsa, mert hiába virradt fel már jó ideje a *sol Platonicus* kora, a platonikus fény (*lux Platonica*) nem terjedhetett a latinul beszélő népek között. Végül az isteni gondviselés csupán nemrég hozta fényre ezeket a tanításokat (*nuper autem in lucem divina providentia prodeuntem*). A tudatlanok pedig hiába akarnak olyasmit elpusztítani, amelyet a Mindenható életben akar tartani. Platón nyelvét – írja Ficino – nem is tudja igazán visszaadni latinul, mert inkább isteni kinyilatkoztatáshoz (*oraculum divinum*) hasonlít, mint emberi beszédhez (*eloquium humanum*). Akár fennen mennydörög, akár édes nektárként árad, az ég titkait fejezi ki. Ahogy a teremtett világban a hasznosság (*utilitas*), a rend (*ordo*) és az ékesség (*ornamentum*) három adománya az isteni alkotás bizonyítéka, ugyanúgy – ennek mintegy tükörképeként – Platón isteni nyelvének is ez a három a bizonyítéka. A szavaival kifejezett nézetek filozófiai hasznossága, a nyelvi szerkezet és stílus retorikai rendje, valamint mondandójának költői virágokkal való díszítése az egész univerzumot magában foglalja. Platón nyelve mindenhol a világteremtő (*architectus mundi*) Isten kétségtelen bizonyítéka. Szavai a zavaros lelkeket megtisztítják (*ad purgandos perturbationibus animos*), a szellemet az érzékektől eloldozzák (*ad solvendas mentes a sensibus*), és legfőképp a szellemet önmaga és Isten felé fordítják (*ad convertendas, tum in seipsas, tum in deum omnium autorem*). Az isteni furor (*furor divinus*) némely lelket rögtön megihlet (*furere*), míg némelyeket előbb megtisztít (*expiare*), és csak utána ragad (*rapere*) magával. Ficino egy költői allegóriával magára a filozófiára is kitér. A Bölcsességet (*Sophia*) – vagyis Minervát – Jupiter egyedül szülte meg a fejéből, aztán apját utánozva a Bölcsesség is egyedül szülte meg fejéből a leányát: *Philosophiát*. Sokan igyekeztek vele lenni, de Platón volt az első és egyetlen, aki imádhatta őt teljes egészében (*ad summum excoluit*). Platóntól kapott első ízben papi fejkötőt (*mitra sacerdotia*) a homlokára és olyan ruhát (*peplum*), amely illik Minerva nemes lányához.³⁶ Aztán illatos parfümökkel (*unguenta*) kente be a fejét, kezét és lábait is, hogy jó illatot árasszon. Amerre csak lépett, Platón virágokat hintett (*aspersit*) a lábai elé, hogy feldíszítse (*ornavit*) az útját. Ez az istennő

³⁶ A μίτρα szó 'övet, fejszalagot, diadémot, koszorút' (de még 'melltartót' is) jelenthet. Azért ezt használja Ficino, mert a *mitra* a püspöksüveg neve is, amelyet főpapi díszként is használnak. A *peplum* (πέπλος) olyan bő, díszes felsőruha, amelyet a görög úrnők viseltek. Azért kapcsolódik ez is a valláshoz, mert illyennel öltöztették fel Pallasz Athénéát a tiszteletére rendezett ünnepeken.

valaha mindig az Akadémia berkein belül sétált. Viszont akárhányszor elkészült később, nem csak virágait és illatát veszítette el, hanem gyakran latrok kezére kerülve elveszítette papi jelvényét, valamint méltóságát is, ahogy – mindenki kénye-kedvére kiszolgáltatta, meggyalázva és bemocskolva – mezítelenül kóválygott. A *Philosophia prophana* jelzője nem csak a szentség elvesztésére utal, hanem közhasználatú „tárggyá” degradálja az istennőt. Végül az Akadémia védett világán kívül annyira elcsúfult (*deformis apparet*) a sok csavargástól, hogy Apolló, Merkúr, Jupiter, de még saját anyja, Minerva is elkerülte. Aztán megfogadta az anyja tanácsát és visszamenekült az Akadémia falai mögé, ahol visszanyerte korábbi méltóságát és újból melléseződött Apolló, Merkúr, Jupiter és természetesen Szaturnusz is. Így az Akadémia kertjeiben a babérfák alatt Apolló énekét hallgathatják a költők, az előtérben (*vestibulum*) Merkúr szavalását csodálhatják a szónokok, a csarnokban (*porticus*) és a külső udvarban (*aula*) Jupiter-től megtanulhatják a törvényeket a jogászok és az igazságszolgáltatást, kormányzást a politikusok, végül pedig a legfelsőbb szentélyben (*penetrális*) a filozófusok Szaturnusszal az égi titkokat fürkészik. Magát az Akadémiát pedig papok és fegyveres örök oltalmazzák az istentelenségektől (*impius*). – Így zárul az *Opera Platonis* bevezetője.

Az ismeretlen magyar levelezőtárs írásából úgy tűnik, mintha ő maga is ilyen papnak vagy fegyveres örnek szegődött volna el Ficino gondolatainak a kertjében, akit baráti jótanácsaival próbált megóvni az antik filozófiából átszivárgó – ahogy ő vélte – istentelenségektől. Egyelőre nem deríthető ki, hogy ki lehetett Ioannes Pannonius, azonban összefoglalva a következőket lehet róla tudni: ha figyelembe vesszük firenzei tanulmányainak időpontját, akkor talán 1440 körül született. Váradi Jánossal való azonosítását nyugodtan elvethetjük, és bár az ifj. Vitéz János-féle koncepció sokkal hihetőbb, mégis legalább annyi érv szól ellene, mint mellette. Ám a legkevésbé sem tűnik valószínűnek az, hogy Ficino kitalációja lett volna. Vagy egy alacsonyabb rangú egyházi személyt vagy akár egy tudós, a költészetet különösen kedvelő kancelláriai hivatalnokot is sejthetünk a név mögött. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy egy kancelláriai dolgozót miért foglalkoztatott volna ennyire egy ilyen speciális teológiai kérdés. Talán mégis inkább egyházi személyről lehet szó. Ágostonos szerzetesként való meghatározása nem meggyőző, épp firenzei tanulmányai miatt lehetett akár domonkos is. Firenzei tartózkodásának idejét legkorábban 1462 októbere és legkésőbb 1464 júliusa közé tehetjük. A két levélből következtethetünk platonikus olvasmányaira is. A levelek datálása alapján körülbelül meghatározhatjuk halálának legkorábbi időpontját is. Ha elfogadjuk a Huszti-Kristeller féle dátumot, akkor 1484 vége, vagy 1485 első hónapjai után halt meg valamikor. Azonban a levelek datálásával kapcsolatos kérdések a levelezést és így halálának legkorábbi időpontját kitolhatják akár 1486 januárja utánra, vagy akár – Kőszeghy érveit is figyelembe véve – 1487–1488-ra is. És habár még mindig nem tudjuk és újabb adatok felbukkanásáig nem is tudhatjuk pontosan, hogy ki lehetett Ioannes Pannonius, az biztos, hogy valós és létező levelezőpartnere volt Ficinónak.

Absztrakt

A Marsilio Ficinóval filozófiai–teológiai vitába keveredő Ioannes Pannonius kilétét egyelőre homály fedi. Idáig három feltevés született a magyar vitapartner személyét illetően. Míg a Váradi Jánosként való azonosítást elvethetjük, Pajorin Klára teóriája ifj. Vitéz Jánosról valószínűbb, ám számos érv szól ellene. A harmadik feltevés szerint az ismeretlen levelezőpartner csupán Ficino irodalmi fikciója. E tanulmány összeszedvén az érveket az ifj. Vitéz attribúció ellen amellettt érvel, hogy ez a levelezőtárs inkább valós személy, mintsem a firenzei platonikus fikciója, és a két levél alapján felvázol egy lehetséges életrajzot és kutatási irányt is. Firenzei tanulmányainak időpontját figyelembe véve Ioannes 1440 körül születhetett. Egy alacsonyabb rangú egyházi személyt vagy egy tanult kancelláriai hivatalnokot valószínűsíthetünk a név mögött.

Kulcsszavak

Ioannes Pannonius, fikció, természet, gondviselés, asztrológia, levelezés

Abstract

Letter of Ioannes Pannonius: In the Footsteps of a Literary, or Literary Historical Fiction

The paper deals with the letter and identity of Ioannes Pannonius, who had a philosophical-theological dispute with Marsilio Ficino. The main question is, was he a work of Ficino's fiction or a real person? After the presentation of three hypotheses which have tried to identify the unknown Hungarian correspondent, the paper argues against them and tries to outline a fragmentary biography of a real person based on the little information we have. Considering his Florentine studies, he might have been born around 1440. His identification as János Váradi is false, and although Pajorin's hypothesis of János Vitéz Jr. is much more plausible, there are at least as many arguments against it as there are for it. Nevertheless, that he was an invention of Ficino is the least likely. The most probable scenario is that behind the name, there is instead a lower-ranking clergy man or even a literate, chancery official.

Keywords

Ioannes Pannonius, fiction, nature, providence, astrology, correspondence